

FUNERAIRE REIST(R)IP 7

Van 1998 tot en met 2012 hebben wij funeraire busreizen georganiseerd naar hoofddoelen als Praag, Wenen, Parijs, Londen, Kopenhagen, Dresden en Edinburgh.

Dat doen we niet meer, maar reizen doen we nog wel.

Dat we daarbij nog steeds ook met funeraire ogen kijken mag duidelijk zijn.

En onze funeraire trips kunnen leiden tot funeraire tips: mocht je in de buurt zijn, dan is het misschien de moeite waard dat doel ook te bezoeken.

Deze keer:

DUITSLAND - NORDRHEIN-WESTFALEN

GRÜNDERZEIT - MILLIONENROUTE

Vanitas vanitatum et omnia vanitas. IJdelheid der ijdelheden en alles is ijdelheid. Aan deze tekst uit Prediker 1,2 kun je denken bij het zien van de vaak pompeuze grafmonumenten op begraafplaatsen in Duitse steden. De delen waarop deze monumenten staan hebben in enkele steden in de volksmond de toevoeging *Millionen* gekregen.

Zo vind je de **Millionärsallee** op het Ostfriedhof in Aken, de **Millionen-Allee** op het Melatenfriedhof in Keulen, de **Millionenhügel** op het Nordfriedhof in Düsseldorf en de **Millionenallee** op Friedhof Unterbarmen in Wuppertal. Ze wijzen op een rijk verleden van hen die daar begraven liggen.

Düsseldorf - Nordfriedhof

Maar in feite bleek hun rijkdom ijdel, want zij konden het niet meenemen in het graf. Een doodshemd heeft immers geen zakken! Hun ijdelheid heeft echter wel prachtige grafmonumenten opgeleverd. Ze vormen vaak een wereld van verschil met de 'gewone' graftekens.

Het gaat hierbij vaak over monumenten uit de *Gründerzeit*, de periode van economische opbloei in Duitsland na de gewonnen oorlog tegen Frankrijk in 1870-71.

In de rubriek **Begraafplaatsen - thema 41** wordt het verschijnsel *Gründerzeit* beschreven, hieronder kun je in een *Millionenroute* een route volgen -en maken- langs enkele begraafplaatsen met een miljoenenlaantjes.

NORDRHEIN-WESTFALEN - RHEIN-RUHRREGION

Nordrhein-Westfalen is met 18 miljoen inwoners op 34.080 km² qua oppervlakte de vierde en qua inwonertal de grootste deelstaat van de Bondsrepubliek Duitsland. Het Ruhrgebied en het Rijngebied in Nordrhein-Westfalen, samen ook wel de Rijn-Ruhrregio genoemd, is de grootste en belangrijkste economische regio van Duitsland. Vooral in de tijd van de Industriële Revolutie en de *Gründerzeit* ontwikkelde het gebied zich tot een industriële zone van belang, dank zij de kolen- en staalindustrie, die op hun beurt tal van industrieën aantrokken die de eindproducten verder verwerkten. Een rijke regio, een regio met rijken. De sterk opkomende middenklasse van industriëlen, handelaars en kooplieden, die van deze ontwikkelingen profiteerden kwamen terecht in een wereld van ongekende welvaart. Zij vormden de klasse van de *nouveaux riches*, die zich duidelijk wilde distantieëren van de arbeidersklasse en door een eigen stijl zijn eigen sociale status wilde laten zien. Twee belangrijke kenmerken van *nouveaux riches* lijken te zijn: poenerig en kitscherig. Ze willen duidelijk laten zien dat ze rijk zijn, vaak gekoppeld aan het gebrek aan smaak. Op begraafplaatsen uitte dat zich door het oprichten van poenerige en megalomane grafmonumenten als blijvende herinnering aan zichzelf. Graven werden gezien als een openbare uitbreiding van het familiebezit en begraafplaatsen voorzagen in een plaats voor de families om er permanente monumenten voor zichzelf op te richten. In de uitvoering van de grafmonumenten wilde men zijn rijkdom laten zien: groots, grootser, grotesk.

MILLIONENROUTE

In de rijke Rijn-Ruhrregio maken we een route langs enkele begraafplaatsen, waar de *Gründerzeit* zijn sporen duidelijk heeft nagelaten. We kiezen die begraafplaatsen, waarvan delen in de volksmond de bijnaam *Millionen* kregen. Hoewel Aken net buiten de Rijn-Ruhrregio valt, beginnen we daar onze *Millionenroute*. Ook in Aken heeft de *Gründerzeit* zijn sporen nagelaten. Het *Frankenberger Viertel*, gebouwd tussen 1873 en 1910 wordt ook wel *Gründerzeitviertel* genoemd en bezit veel gebouwen in de stijl(en) van het Historisme, de stijl die ook terug te vinden is op het Ostfriedhof in de *Millionärsallee*. Vervolgens gaan we in Keulen naar het Melatenfriedhof, beroemd door zijn hoofdweg, de *Mittel Achse* (MA), die in de volksmond al snel omgevormd werd tot *Millionen-Allee*, omdat de Keulse burgers daar hun rijkdom etaleerden. We vervolgen onze route naar Düsseldorf, waar het oudste begraafplaatsdeel in 1987 op de monumentenlijst werd geplaatst, inclusief de *Millionenhügel*, het hoogste punt op de begraafplaats en een hoogtepunt in megalomane begraafplaatsarchitectuur. We eindigen in Wuppertal op de *Millionenallee* van Friedhof Unterbarmen. De totale afstand van de route bedraagt om en nabij de 150 km.

1. AKEN - OSTFRIEDHOF

Bilderbuch der Stadtgeschichte

Ferdinand Kinon

kruiswegstatie

Christian Felix Ackens

Der Ostfriedhof ist wie ein Bilderbuch, das Stadtgeschichte zeigt (de Oostbegraafplaats is als een prentenboek, dat stadsgeschiedenis laat zien), zei dr. Holger Dux, de voorzitter van de Förderverein Ostfriedhof. Die stadsgeschiedenis begon in 1803, toen de begraafplaats werd geopend. Na acht uitbreidingen bereikte het Ostfriedhof in 1933 zijn definitieve omvang van 12.7 ha. Naast zijn groene uitstraling zijn er een aantal elementen, die een bezoek aan het Ostfriedhof de moeite waard maken: het katholieke karakter, een wandeling door de kunstgeschiedenis en de *Millionärsallee*.

Tot 1890 was het Ostfriedhof de enige katholieke begraafplaats van Aken en pas in 1937 werd de confessionele binding van de begraafplaats losgelaten. Maar toen was de begraafplaats al bijna vol en veranderde er nauwelijks meer iets aan het karakter, waarvan het kruis het katholieke symbool is. Dat katholieke karakter uit zich hier ook door de aanwezigheid van een complete kruisweg van 14 staties, waarvan een vijftal dienden als grafplaats.

Door de nummers van de grafvelden te volgen kun je een wandeling maken door de kunstgeschiedenis. Alle fasen van de grafkunst uit de verschillende periodes zijn er terug te vinden.

Franz Wings

Familie Rütgers
Millionärsallee

Familie Fritz Erasmus

Het pad rechts van de hoofdingang langs de begraafplaatsmuur wordt *Millionärsallee* genoemd en wordt gekenmerkt door grote grafmonumenten boven een familiegrafkelder. Het herinnert aan de *Gründerzeit*, toen door een enorme economische impuls een nieuwe stand ontstond, de *nouveau riches*, die zijn rijkdom ook etaleerde in de bouw van pompeuze grafmonumenten, die als een soort statussymbool-na-de-dood gingen fungeren. Het zijn grafmonumenten die aan kleine huizen herinneren en graftekens met kunstzinnige zuilen, sculpturen en kruisen. Vaak kun je in één monument diverse kunststijlen terugvinden: Romaanse zuilen, een christelijk kruis en figuren die aan de Griekse mythologie doen denken vallen daaronder. Naast de grootte, het gebruik van kostbare gepolijste steensoorten en dure versieringen ontstonden in deze periode ook de grafmonumenten met levensgrote figuren uit metaal. De uitvinding van de galvanotechniek, waarbij door elektrolyse een dun metaal laagje op een gipsen kern wordt aangebracht, maakte de aanschaf betaalbaar. Bij de vrijstaande plastieken kwamen naast de gebruikelijke Christus- en Mariafiguren nu voor het eerst ook vrouwelijke pleurantes voor als belichaming van de individuele smart.

2. KÖLN - MELATENFRIEDHOF

Funeribus Agrippinensium Sacer Locus

Adolph Leven

Johann Müllemeister (Sensenmann)

Joseph Schwartz

Funeribus Agrippinensium Sacer Locus (voor de Keulse doden een heilige plaats) staat boven de oude ingangspoort van het Melatenfriedhof in Keulen. Het verwijst naar het Romeinse verleden van Keulen, dat in de Romeinse tijd *Colonia Claudia Ara Agrippinensium* (= Claudische Kolonie bij het Altaar van de Agrippinensen) heette. De naam *Melaten* verwijst naar de plaats waar zich in de 12e eeuw tot 1767 het *Melatenhof*, een tehuis met begraafplaats voor lepralijders, bevond. In 1810 werd op deze plaats de nieuwe centrale begraafplaats geopend, die na diverse uitbreidingen zijn huidige grootte van 43,5 ha kreeg.

Het Melatenfriedhof, dat zelf een typisch voorbeeld is van een classicistisch vormgegeven begraafplaats met zijn rastervormige aanleg, is één groot openluchtmuseum van funeraire kunst. Talrijke monumentale grafmonumenten en grafsculpturen documenteren de ontwikkeling van de funeraire cultuur van de vroege 19e eeuw tot nu.

Het Melatenfriedhof is nog steeds de meest begeerde en geliefde begraafplaats van de Keulse burgerij. Men wil graag begraven worden in de fraaie tuin die Melaten is en in nabijheid van Keulse beroemdheden. Keulen is de stad van de *Eau de Cologne* en het bolwerk van carnaval. De grondleggers of representanten liggen hier begraven.

Anton Langer & 28. Louis Hagen

Gustav Brandt

Emil von Oelbermann

Mittel Achse = Millionen Allee

Melaten was lange tijd de enige begraafplaats in Keulen en daarom de afspiegeling van een paar eeuwen Keulse sociale geschiedenis. De sociale hiërarchie van de 19e en de vroege 20e eeuw is terug te vinden in de structuur van de aanleg. De begraafplaats werd door hoofd- en zijwegen verdeeld in kleine, overzichtelijke rechthoekige grafvelden. De duurste grafplaatsen lagen aan de beide hoofdwegen die vanaf de Aachener Strasse lijnrecht van zuid naar noord leidden. Melaten is beroemd door zijn hoofdweg, de *Mittel Achse* (MA), waarbij de MA al snel in de volksmond omgevormd werd tot *Millionen Allee* (miljoenenlaan) of om aan te geven hoe men elkaar probeerde af te snoeven: *Rennbahnen des Ehrgeizes* (renbaan van de eerezucht). Daar liggen de rijken van Keulen die elkaar hebben proberen te overtreffen in het oprichten van grafmonumenten. De ene is nog groter, duurder, fraaier of rijker versierd dan de andere. De langste wordt de *Kegelbahn* genoemd. Hier staan de familiegrafmonumenten boven grafkelders, die van generatie op generatie zijn gebruikt en daardoor bewaard zijn gebleven.

3. DÜSSELDORF - NORDFRIEDHOF

Friedhof hinter dem Tannenwäldchen

'Italiaans graf'

Wilhelm Pfeiffer

Familie Preis

Het Nordfriedhof is met 70 ha de grootste begraafplaats van Düsseldorf. Het is tevens de meest bezienswaardige begraafplaats vanwege zijn veel kunsthistorisch waardevolle grafmonumenten en prominente persoonlijkheden uit industrie, politiek, kunst en wetenschap. Veel namen van hen die hier liggen zijn terug te vinden op de straatnaambordjes. Daarmee geeft de begraafplaats een goede inzicht in een belangrijk stuk geschiedenis van Düsseldorf.

Het Nordfriedhof werd in 1884 geopend als *Friedhof hinter dem Tannenwäldchen* vanwege zijn ligging achter een dennenbos. Er zijn ca. 50.000 grafplaatsen, waarin meer dan 200.000 personen zijn begraven. In het bereik van de hoofdingang ligt het 21,7 ha grote oude begraafplaatsdeel uit de begintijd. Vanwege het grote aantal behoudenswaardige grafmonumenten werd dit deel in 1987 in zijn geheel op de monumentenlijst geplaatst. Hier bevindt zich ook de *Millionenhügel* (miljoenenheuvel), het hoogste punt op de begraafplaats en een hoogtepunt in megalomane begraafplaatsarchitectuur.

Familie Robert Zapp

Fritz Henkel

Poensgen & Haniel/Oeder

Millionenhügel

Een enorme variatie aan grafmonumenten is te vinden op het heuvelachtige terrein rechts en links achter de begraafplaatskapel. Daar liggen de mausolea en enorme familiegraven, die vaak bestaan uit een groot monument met daarvoor een veld met tegels, waarop de namen van de afzonderlijke familieleden worden vermeld. De grafvelden 61-64 worden dan wel *Millionenhügel* genoemd, maar de velden 71-74 zouden diezelfde benaming kunnen krijgen, zowel vanwege het heuvelachtige terrein als vanwege de aanwezigheid van grote en grootse grafmonumenten. Opvallend op het oude deel van de begraafplaats is het hoge aantal monumenten voor industriefamilies. Het zijn de industriëlen uit de *Gründerzeit*, die de stad Düsseldorf hebben opgestoten in de vaart der volkeren, zoals de familie Henkel. Hun mausoleum, ontworpen door Karl Janssen, is een van de belangrijkste monumenten.

4. WUPPERTAL - FRIEDHOF UNTERBARMEN

vereinigt-evangelisch

Friedrich Engels sr.

Hochkreuz

Fam. Blanke & Fam. Mann

Wuppertal telt meer dan 50 begraafplaatsen. Wuppertal is een langgerekte stad langs de rivier de Wupper, die in 1929 uit verschillende steden en gemeenten werd samengesteld. Dat en de enorme toestroom aan mensen van diverse religieuze pluimage in het begin van de Industriële Revolutie naar deze regio verklaart dat hoge aantal begraafplaatsen. In tegenstelling tot andere steden in Duitsland worden de begraafplaatsen niet beheerd door de burgerlijke gemeente, maar zijn het vooral confessionele begraafplaatsen. Dat geldt ook voor Friedhof Unterbarmen in stadsdeel Barmen, dat beheerd wordt door de Verenigde Evangelische Gemeenten en in 1822 werd aangelegd en na enkele uitbreidingen zijn huidige oppervlakte van 16 ha bereikte.

De begraafplaats ligt tegen een steile helling en de tocht naar boven vergt enig uithoudingsvermogen. Gelukkig bevindt het meest bezienswaardige zich op het onderste gedeelte van de helling, te beginnen met het graf van Friedrich Engels sr, de vader van Friedrich Engels jr, die samen met Karl Marx de grondlegger was van het communisme. Rond zijn graf liggen vele andere leden van de familie Engels.

Familie Grote (sfinx)

Familie Carl Toelle (Nibelungen)

Familie Carl Kruse (poort)

Millionenallee

'Beneden' op het oudste deel van de begraafplaats ligt ook de *Millionenallee*, waar zich de fraaiste grafmonumenten bevinden, gelegen aan de voormalige muur van de oude begraafplaats. Het zijn de graven van de industriëlen en fabrikanten, die rijk zijn geworden in de *Gründerzeit* en die hier tegen hoge kosten een verblijfplaats voor de eeuwigheid hebben laten bouwen. Daaronder bevindt zich het graf van de familie Carl Toelle, die voor hun grafhuis een beeldengroep uit de Nibelungensage hebben laten beeldhouwen. Het is een werk van beeldhouwer Joseph Hammerschmidt, die hier meerdere werken heeft gemaakt. Hij schiep ook het beeld van de jongeling met sfinx op het graf van de familie von Riedel-Goschin. Op het graf van de familie Carl Kruse staat een vrouw voor de poort naar gene zijde. En zo zijn er nog enkele grote grafmonumenten langs de *Millionenallee* te vinden.

Nog veel meer over de begraafplaatsen in Aken, Keulen en Düsseldorf is te vinden in de reisgids *Omnia vanitas* (zie Publicaties - reisgidsen).